

Юлія Рудакова,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
вул. Володимирська, 62, Київ, 01033. Україна
e-mail: vsrv@nbuv.gov.ua
тел.: (044)288-13-85

**НЕТИПОВІ ОСОБЛИВОСТІ ПРИМІРНИКА
ЛЬВІВСЬКОГО ВИДАННЯ «CHWAŁA KRZYŻA...» 1758 р.
З ФОНДУ НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
імені В. І. ВЕРНАДСЬКОГО**

У статті аналізується примірник твору Ігнація від Діви Марії Янгольської «Chwała krzyża...» 1758 року видання з фонду відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ. Встановлюється авторство виданого анонімно твору та вихідні відомості видання. Описується серія вшитих до примірника гравюр аугсбурзьких граверів братів Клауберів. Подається інформація про записи на вшитих до примірника додаткових аркушах, розкривається їх зміст і зв'язок із змістом книги. Встановлюються колишні власники книги, завдяки чому розкриваються унікальні факти з історії побутування примірника.

Ключові слова: стародруки, особливості видання, мідерити, провенієнції, книжкова культура.

При дослідженні фондів, у складі яких зберігаються стародруки, часом можна віднайти дивовижні речі, які доводять, що вивчення стародрукованої спадщини є процесом практично нескінченним. Це можуть бути факти, які стосуються як певного видання в цілому, так і окремого примірника чи примірників: незвичайні, різноманітні елементи художнього оздоблення; відмінності між примірниками, які визначають варіативність видання; лінгвістичні особливості текстів; поєднання в одному примірнику фрагментів різних видань; використання різних матеріалів для опрацювання примірників тощо. Дану публікацію присвячено опису одного незвичайного примірника видання з нетиповими особливостями.

Під час роботи з фондом відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі – НБУВ) нашу увагу привернув примірник видання під назвою «Chwała krzyża wielorakiemi łaskami w cudownym Milatyńskim ukrzyżowanym Zbawicielu uwielbiona...»,
© Рудакова Ю., 2019

надрукований у 1758 р. Примірник має титульний аркуш, на обох сторінках якого надруковано назву твору та зазначено рік видання. Автора та місце видання не вказано. На другому аркуші міститься вірш на герби споріднених родів Жевуських і Радзивіллів, на його звороті – мідерит із гербами, відповідно, «Кшивда» та «Труби відм.». Далі йде присвята Кароліні Катерині з Радзивіллів Жевуській на 11 нумерованих аркушах, дозволи на друк і передрук на трьох аркушах, передмова до читача на одному аркуші та основний текст твору на 144 нумерованих і 10 нумерованих сторінках. Примірник має оправу XIX ст. (не пізніше 1855 р.), виготовлену з картону, обтягнутого чорною тканиною, зі шкіряним корінцем із тисненою золотом назвою «Chwała krzyża», позолочений обріз.

Перше здивування викликає наявність у примірнику видання шести дозволів на друк і передрук, виданих у Львові в 1756 і 1758 рр. на авторський твір під іншою назвою, а саме на твір Ігнація від Діви Марії Янгольської «Zródło żywota wiecznego». У каталозі Я. Запаса, Я. Ісаєвича «Пам'ятки книжкового мистецтва» за 1758 р. є дві окремі позиції з відповідними назвами:

2057. Chwała Krzyża wielorakimi łaskami w cudownym Milatyńskim ukrzyżowanym zbawicielu uwielbiona... [Львів?], 1758.

2058. [Ignacy od N. Maryi P. Anielskiej]. Zródło Żywota wiecznego... czyli historia cudownego Obrazu milatyńskiego... Львів, друкарня І. Филиповича, 1758.

Ці два бібліографічні описи не містять жодних приміток про взаємозв'язок між цими виданнями. Подібним чином не пов'язує ці два видання й каталог «Bibliografia Polska» К. Естрайхера (т. 14, с. 231, т. 18, с. 556–557). Укладач каталогу подає інформацію тільки про два видання творів авторства Ігнація від Діви Марії Янгольської під схожими назвами, що починаються зі слів «Zródło żywota wiecznego», надруковані в 1757 та 1758 рр. у друкарні І. Филиповича у Львові, перше обсягом 160, друге – 144 сторінки. Видання 1757 р. вміщено й у каталозі Я. Запаса, Я. Ісаєвича, також без додаткових пояснень:

2026. [Ignacy od N. Maryi Anielskiej]. Zródło żywota wiecznego czyli Historia ... wstawienia się... Jezusa w obrazie swoim w Milatynie... Львів, друкарня І. Филиповича, 1757.

Крім того, в каталозі Я. Запаса, Я. Ісаєвича зафіксовано, із посиланням на картотеку Інституту літературних досліджень Польської академії наук, видання із назвою, яка відповідає заголовку перед основним текстом у виданні «Chwała krzyża»:

2392. Officium albo godzinki o Panu Jezusie Milatyńskim. Львів, друкарня І. Филиповича, 1765.

Пагінацію в описі не вказано, також немає додаткової інформації про зв'язок із зазначеними виданнями 1757–1758 рр. Чи це було ще одне перевидання, чи бібліографічні дані містять помилки, можливо через брак титульного аркуша, – це питання потребує з'ясування.

Ознайомлення з текстами дозволів на друк дозволяє стверджувати, що їх розміщення у виданні під назвою «Chwała krzyża» є правомірним, адже три дозволи від 1756 р. містять виклад змісту книги, на яку їх видано. Зміст відповідає і виданню під назвою «Chwała krzyża». Це опис чудес, пов'язаних із образом Ісуса Милятинського, а також богослужіння та молитви, що читаються перед милятинською чудотворною іконою, що зберігалася в монастирському костелі босих кармелітів, пізніше парафіяльному костелі Воздвиження Чесного Хреста в Новому Милятині (нині село в Буському районі Львівської області).

Брак у фонді відділу примірників видання «Zródło żywota wiecznego» 1757 чи 1758 рр. не дозволяє зіставити тексти видань, щоб з'ясувати ступінь їх тотожності. Оцифровану копію віднайти в Інтернеті не вдалося.

При пошуку за доступними електронними бібліографічними джерелами найбільш інформативними виявилися дані сканованого карткового каталогу бібліотеки Варшавського університету, в якій зберігаються три версії видання: одна за 1757 р. і обидві за 1758 р. Щодо видання «Chwała krzyża» зазначено, що воно ідентичне з виданням «Zródło żywota wiecznego» 1758 р. за винятком титулу, а також доданих присвяти та гравюри з гербами. Пагінація видань 1758 р. відрізняється в першому рахунку на 11 аркушів, які відповідають розміру присвяти у виданні «Chwała krzyża» (без аркуша з гравюрою). Якщо набір основного тексту двох видань 1758 р. збігається, є підстави вважати їх варіантами, а не самостійними виданнями.

Таким чином, бібліографічний опис досліджуваного видання:

[Ignacy od N. Maryi P. Anielskiej]

Chwała krzyża wielorakimi łaskami, w cudownym Milatyńskim ukrzyżowanym Zbawicielu, uwielbiona a tym bardziej, w przeswiętym imieniu jasnie wielmożney jmcі Pani Karoliny Katarzyny z jasnie [os]wieconych xiążat jmcіow Radziwiłow Rzewuskiej hrabiny na Olesku, y Podhorcach starosciny chełmskiej rotmistrzowey chorągwi pancorney J. K. Mci, y R. P. fundatorki, y nayosobliwszey dobrodzieyki naszey. Wsławiona od zobligowanych dobroczynnością Pańską ww oo. karmelitow

bosych Rezydencyi Milatyńskiej na znak choynego błogosławieństwa Boskiego przy naygłębszey submissyi oddana roku ktorego krzyż swoiey nabył chwały, przez ukrzyżowanego Zbawiciela. 1758. [Lwów, Drukarnia Jana Filipowicza].

[34], 1–22, [8], 23–122, [2], 123–144 s. : graw. ; 8°. Сигнатури: [2], a⁷, b⁴, A⁴, B⁸, C⁸⁺⁴, D–H⁸, I⁸⁺¹, K⁸. Фінгерпринт: i.a- умо- N.ME WERu 3 1758A. Гравюри, гравійоване оздоблення великої літери, ініціал, заставка, кінцівки, виливні прикраси.

Бібліографія: Запаско, Ісаєвич, 2057; Estreicher, t. 14, s. 231.

Видання містить, як вказано вище, мідерит із гербами, вірогідним автором якого, за стилем виконання, є визначний український гравер Іван

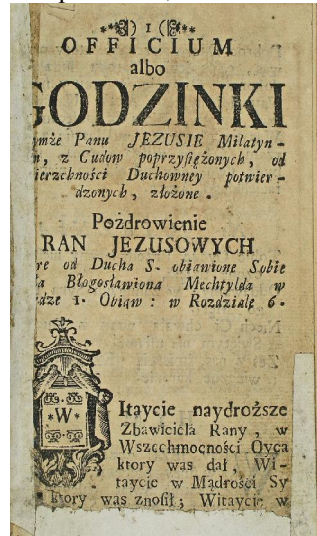

Рис. 1. Перша сторінка тексту твору з гравійованим оформленням заголовної літери

Филипович. За бібліографією у виданні також повинна міститися гравюра із зображенням Христа, якої немає у примірнику НБУВ. Очевидно на ній зображено чудотворну ікону Ісуса Милятинського. Також варто відмітити нетипове не лише для продукції друкарні Івана Филиповича, а й загалом для українських стародруків гравійоване обрамлення заголовної літери, з якої починається основний текст твору (розміри 47x27 мм) (рис. 1).

Замість відсутньої гравюри з зображенням ікони, а можливо для кращого зберігання та зручнішого використання за бажанням невідомого власника книжки, імовірно того, який залишив у ній перший із записів (про які буде сказано нижче), було вшито у блок книжки 12 аркушів із гравюрами на міді відомих митців із німецького Аугсбурга братів Йозефа та Йоганна Клауберів (Joseph Sebastian Klauber, 1710–1768; Johann Baptist Klauber, 1712–1787). Гравюри розташовуються після сторінок 22, 30, 42, 48, 60, 66, 78, 82, 96, 106, 120, 132. Їх розміри були трохи більшими за розміри сторінок примірника, тому береги деяких гравюр дещо обрізані. Кожна з них має вгорі заголовок, внизу ліворуч – дозвіл «C.P.S.C.M.» (Cum Privilegio Sacrae Caesareae Majestatis), внизу праворуч – однаковий підпис: «Klauber Cath. Sc. et exc. A.V.», який розшифровують як «Klauber catholici sculpservunt et excuderunt Augustae

Philippovich. За бібліографією у виданні також повинна міститися гравюра із зображенням Христа, якої немає у примірнику НБУВ. Очевидно на ній зображено чудотворну ікону Ісуса Милятинського. Також варто відмітити нетипове не лише для продукції друкарні Івана Филиповича, а й загалом для українських стародруків гравійоване обрамлення заголовної літери, з якої починається основний текст твору (розміри 47x27 мм) (рис. 1).

Замість відсутньої гравюри з зображенням ікони, а можливо для кращого зберігання та зручнішого використання за бажанням невідомого власника книжки, імовірно того, який залишив у ній перший із записів (про які буде сказано нижче), було вшито у блок книжки 12 аркушів із гравюрами на міді відомих митців із

Vindelicorum». У популярних джерелах побутує версія про існування якоїсь Катерини Клаубер, однак «Cath.» означає «католик», вказує на приналежність до римо-католицької конфесії. Саме так брати Клаубери ідентифікували себе в протестантському Аугсбурзі. Кожне зображення супроводжується також пояснючими написами – цитатами з Біблії (рис. 2).

Рис. 2. Перша гравюра братів Клауберів із серії «Salve Regina»

Заголовки до гравюр послідовно складаються у текст одного з богородичних, так званих «фінальних», антифонів і, таким чином, гравюри формують серію «Salve Regina» («Слався, Царице»):

Salve Regina
Mater Misericordiae,
Vita,
Dulcedo,
Et Spes nostra, Salve.
Ad te clamamus exules, Filii Evæ.
Ad te suspiramus gementes et flentes
in hac Lacrymarum Valle.
Eja ergo Advocata nostra, illos tuos
misericordes oculos ad nos converte.
Et Iesum benedictum fructum ventris
tui, nobis post hoc Exsilium ostende.

- Clemens,
- Pia,
- Dulcis Virgo Maria.

Гравюри було виготовлено орієнтовно в середині XVIII ст. Оскільки вони тематично та текстуально пов'язані між собою, то поширювали їх, очевидно, комплектом. Однак чи вони склали книжечку, чи умовну папку – таких даних віднайти не вдалося, так само як і більш детальної інформації про час створення серії. В електронному каталозі однієї з європейських бібліотек вказано, без деталізації, що серія складається з 13 аркушів. Тож, імовірно, вона містить ще заголовний чи кінцевий аркуш, якого немає в примірнику «Chwała krzyża».

Практика доповнення книжок гравюрами була досить поширеним явищем, і такі випадки фіксуються як упродовж стародрукованого періоду, так і в XIX – на початку XX ст. Більшою мірою приклади вставних гравюр відомі у кириличних стародруках (детальніше див. публікацію Н. П. Бондар [1]), але трапляються також і в латиношифрних. Застосування цього цікавого елемента книжкової культури, крім естетичного, мало також утилітарний мотив: у такий спосіб було зручніше зберігати естампні гравюри.

Примірник містить також значну кількість власницьких записів на аркуші, вміщеному після верхнього форзаца, та на додаткових чистих аркушах, вшитих двома блоками обсягом 16 і 60. Два перші записи зроблено французькою, всі інші – польською мовою.

Перший запис – дарчий, у ньому вказано, що після смерті власника книжку належить передати графу Адаму Жевуському. Запис зробила в Парижі 6 травня 1855 р. Кароліна Лакруа уроджена графиня Жевуська (1795–1885), більш відома як Кароліна Собанська за прізвищем її першого чоловіка – громадсько-політичного діяча та одеського неогоціанта Ієроніма Собанського (1781–1845). Кароліна Собанська уславилася як цивільна дружина та помічниця генерала Івана де Вітта (1781–1840) – агента російської військової розвідки, пізніше начальника військових поселень на півдні України, варшавського військового губернатора з 1831 р. За яскраву красу та неординарний спосіб життя в Одесі її називали «Демоном», вона стала музою найвидатніших поетів своїх народів – Олександра Пушкіна та Адама Міцкевича. Після розриву відносин із графом Віттом у 1835 р. вона вдруге вийшла заміж і протягом кількох років мешкала в Криму в Кореїзі, де була прийнята до кола піетисток, хоча її набожність, можливо, була більше показною, ніж щирою. З 1850 р. Кароліна постійно мешкала в Парижі, де втретє вийшла заміж за другорядного французького літератора Жюля Лакруа (1809–1887). Відомо також, що вона допомогла своїй рідній сестрі Евеліні Ганській (1803–1882) сплатити борги, успадковані від її другого чоловіка – визначного французького письменника Оноре де Бальзака.

Книжка змінила свого власника значно швидше, ніж вказано в дарчому записі. Рідний брат Кароліни Лакруа, генерал російської армії Адам Жевуський (1801/1805–1888) зробив у ній свій перший запис про народження дочки Катерини 18 березня 1858 р. На вшитих аркушах у примірнику містяться також записи про народження декількох синів Адама

Жевуського, останній із яких датується 1871 р., а також вписані іншим почерком вірші до Богородиці (рис. 3), можливо з того приводу, що не всі події, пов'язані зі змінами в родині Жевуських, були такими радісними, як щасливе народження дітей. Відомо, що мати Катерини, друга дружина Адама Жевуського Анна Дмитрівна Дашкова, померла при пологах (очевидно, невдовзі після них), хоча в записі на примірнику зазначається, що мати та дитина зобов'язані лікарю життям. Запис 1862 р. про народження одного із синів через рік дописано словами «Бог забрав його в нас...». Нижче на тій же сторінці написано, що в 1861 р. «Бог дав нам сина і того ж дня взяв до себе...». Книжка стала своєрідною родинною метрикою. Можливо не випадково для нотування інформації про народження дітей власник обрав примірник видання, присвяченого іконі, відомій численними чудесами зцілення хворих і немічних.

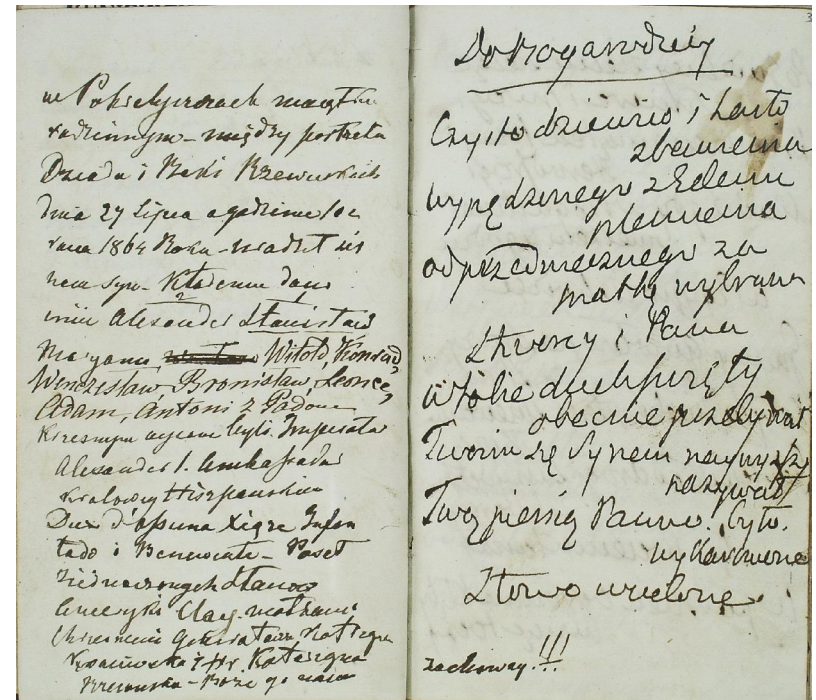

Рис. 3. Фрагмент записів на доданих аркушах у примірнику

Частину вшитих до примірника аркушів заповнено текстами Псалмів Давида в перекладі Адама Вавжинця Жевуського (1760–1825) – польського дипломата, письменника, теоретика літератури та перекладача, батька Кароліни, Адама та Евеліни. Записи зроблено щонайменше двома не надто розбірливими почерками, відмінними від почерку, яким записано інформацію про народження онуків перекладача. Усього псалмів близько десяти. Бібліографія не фіксує окремого видання псалмів Давида у перекладі Адама Вавжинця Жевуського. Можливо ці декілька псалмів було переписано з якогось рукописного збірника, який нині може зберігатися в одному з архівних або бібліотечних рукописних зібрань.

Адам Вавжинець Жевуський був сином великого литовського хорунжого Станіслава Фердинанда Жевуського (1737–1786) та княжни Катерини Кароліни Радзивілл (1740–1789), дочки великого литовського гетьмана та віленського воєводи князя Михайла Казимира Радзивілла «Рибоньки» (1702–1762) та княжни Францішки Урсули Вишневецької (1705–1753). Станіслав Фердинанд і Катерина Кароліна Жевуські уклали шлюб у червні 1758 р., і саме цього ж року Катерині Кароліні було присвячено видання, примірник якого став предметом нашої уваги. Автори присвяти отці босі кармеліти з милятинської резиденції прославляють чесноти Катерини Кароліни, її батьків і найближчих родичів із княжого дому Радзивіллів, а також нових родичів – Жевуських: Станіслава Фердинанда, його батьків і рідних. Можливо саме укладення цього шлюбу стало приводом для повторного видання в тому ж році даного твору під зміненою назвою та, головним чином, із присвятою. Імовірно, цей примірник було презентовано безпосередньо адресатці присвяти чи комусь із її найближчих родичів, і з того часу книжка перебувала у власності Жевуських як родинна реліквія, хоча на її сторінках чи оправі немає провенієнцій про приналежність до їхньої книгозбірні, наявні лише родинні записи Жевуських.

Предметом нашого історико-книгознавчого дослідження стала одна невелика книжка, але її комплексний джерелознавчий аналіз дозволив нам зробити декілька відкриттів. Розгляд її друкарських особливостей дав можливість встановити авторство твору та вихідні відомості видання і, таким чином, внести уточнення до репертуару національної бібліографії, доповнюючи бібліографічні відомості основного каталогу українських стародруків – видання «Пам'ятки книжкового мистецтва» Я. Запаса та Я. Ісаєвича. Дослідження книги як примірника виявило, що волею її

власника відбулося поєднання в одній оправі христологічної та богородичної тематики, завдяки чому зберігся доволі рідкісний комплект гравюр видатних аугсбурзьких майстрів братів Клауберів. Наявні у примірнику власницькі записи є цікавим генеалогічним джерелом до історії однієї з гілок роду Жевуських і засвідчують перебування книжки у власності цієї родини впродовж життя кількох поколінь. Інша частина записів є цінним археографічним джерелом до історії польської літератури та історії перекладів польською мовою частини Святого Письма – Давидових псалмів. У сукупності розглянутий примірник видання «Chwała krzyża» з фонду відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ є неординарним прикладом синтетичної книжкової пам'ятки, котра віддзеркалила оригінальні прояви тенденцій книжкової культури XVIII–XIX ст. Примірник є одним із багатьох стародруків, які містять цікаву, часто несподівану інформацію, котра чекає на свого дослідника в процесі різнобічних книгознавчих і джерелознавчих студій.

Список бібліографічних посилань

1. Бондар Н. П. До історії побутування книжкових ілюстрацій у якості самостійних естампних гравюр наприкінці XVI–XVII ст. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2005. Вип. 10. С. 212–231.
2. Запаса Я. П., Ісаєвич Я. Д. *Пам'ятки книжкового мистецтва: каталог стародруків, виданих на Україні: у 2-х кн., 3-х ч.* Львів: Вища школа, 1981–1984.
3. Estreicher K. *Bibliografia Polska*. Kraków, 1882–2007. Т. 8–35.

References

1. Bondar, N. P. (2005). Do istorii pobutuvannia knyzhkovykh iliustratsij u yakosti samostijnykh estampnykh hraviur naprykintsi XVI-XVII st. [To the history of book illustration as a separate print engravings at the end of 16-17 st. usage]. *Rukopysna Ta Knyzhkova Spadschyna Ukrainy*, 10, 212–231. [In Ukrainian].
2. Zapasko, Y. P., Isaievych, Y. D. (1981-1984). *Pamiatky knyzhkovoho mystetstva: katalog starodrukiv, vydanykh na Ukraini* [Monuments of book art: catalogue] (Book 1-2). Lviv, Ukraine: Vyscha shkola, Vydavnytstvo pry Lvivskomu universyteti. [In Ukrainian].
3. Estreicher, K. (1882–2007). *Bibliografia Polska* [Polish bibliography] (Vol. 8-35). Kraków, Poland. [In Polish].

Yuliia Rudakova,

PhD, Senior Researcher, Vernadsky National Library of Ukraine

62, st. Volodymyrska, Kyiv, 03039, Ukraine

e-mail: vsrv@nbuv.gov.ua

tel.: (044) 288-13-85

The untypical features of *Chwala krzyża* Lviv edition copy of 1758 from the fund of Vernadsky National Library of Ukraine

The article observes the copy of *Chwala krzyża* by Ignacy from St. Mary of the Angels, published in 1758, from the fund of Old and rare books department of Vernadsky National library of Ukraine. The composition of the edition is briefly described. According to the content of the edition and additional bibliographic sources, the author of the anonymous published edition and its date-line (Lviv, printing-house of Ivan Fylypowych) are defined. The peculiarities of edition art decoration are described.

The distinctive features of this exact copy are analyzed. The twelve leaves with chalcographies of prominent Augsburg engravers – brothers Joseph and Johann Klaubers, inserted to the copy, are described. Titles of the gravures in consequence compose a text of one of Marian antiphones, so called ‘final’. By this way the gravures form series *Salve Regina (Hail Holy Queen)*.

The information on inscriptions that are located on additional leaves, inserted to the copy, is given. The brief content of the inscriptions is displayed. These are deed of gift by Karolina Lacroix nee countess Rzewuska to her brother Adam Rzewuski; information on children born in Adam Rzewuski family; texts of *Psalms*, translated by their father Adam Laurence Rzewuski.

The conclusion is made that the copy enables to complement bibliographic data of the main catalogue of Ukrainian old-printed books – *Pamiętki knyżkovoho mystetstva: kataloh starodrukiv, vydanykh na Ukraini* by Ya. Zapasko and Ya. Isaievych. The copy became the place of preservation of quite rare collection of gravures by prominent Augsburg engravers – brothers Klauberg. It is valuable genealogic source to the history of Rzewuski family, as well as archeographic source to the history of Polish literature. In general analyzed copy is extraordinary example of book monument from the point of view of book culture of 18–19 century.

Keywords: old-printed editions, distinctive features of edition, chalcography, provenance, book culture.

Стаття надійшла до редакції 20.03.2019 р.